

Mida panna tähele emiste seemendamisel

Sperma säilitamine. Seemendamine algab sperma säilitamisest õigetes tingimustes. Kui sperma farmi jõuab, on kõige parem võtta tuubid pakendist kohe välja ja asetada jahutuskappi 16-18 kraadisele temperatuurile (17°C). Hea, kui tuubid saab asetada ühe kihina, nii et kõigile spermidele mõjuks võimalikult ühesugune temperatuur. Kontrolli kindlasti jahutuskapi temperatuuri iga päev, kui seal on spermatuubid sees, sest temperatuuri langemine alla 15 kraadi toimib spermidele hävitavalt! Temperatuuril üle 18 kraadi kulutab sperm energiat ning tema eluiga lüheneb. 38 kraadist kõrgem temperatuur põhjustab spermidele juba pöördumatuid kahjustusi ja sellise spermaga pole mõtet seemendada. Samuti ära jäta spermatuube otsese päikesevalguse kätte! Penoplastkastides olev sperma saavutab väliskeskkonnaga sama temperatuuri juba 6 tunniga, mis mõjutab otseselt spermide elujõudu, eluiga ja seemendustulemusi. Juba üles soojenenud sperma ei talu uuesti jahutamist ning kõige parem oleks selline sperma lihtsalt minema visata ning mitte riskida ümberindluse või väikese pesakonnaga.

Pane tähele!

- Spermatuube tuleb hoida valguse eest kaitstult.
- Säilitada 17 kraadi juures.
- Vältida temperatuuri muutusi, nii liigset külma kui sooja.
- Spermatuube ei tohi raputada.
- 2 korda päevas pöörata tuube ettevaatlikult, et spermid jaguneksid lahuses ühtlaselt.
- Ära kasuta vana või tükkis spermat.
- Probleemidest teavita kohe seemendusjaama spetsialiste.

Seemenduslaud. Seemenduslaud peab valitsema rahu ja vaikus. Lauta ei tohi kostuda söödaliinide kolin või põrsaste kisa. See kõik segab ümberpaigutatud või võõrutatud emisel keskenduda kõige tähtsamale – indlemisele. Oluline osa on ka teistel keskkonningimustel: valgus (nii valgustugevus kui valguspäeva pikkus), ventilatsioon ja temperatuur. Valguspäeva pikkus seemenduslaudas peab olema vähemalt 8 tundi (soovituslik 14–16 tundi). Sellel ajal on hea, kui on tagatud 100 lux valgustugevus emise selja kõrgusel. Valgustus on vajalik nii emise hormonaalsüsteemi toimimiseks kui ka töötajale emiste vaatlemiseks, vigastuste avastamiseks ja vooluse märkamiseks ning kokkuvõttes heade tulemuste saavutamiseks farmis. **Vältima peab tuuletõmbust.** Sobiv seemenduslauda temperatuur on 16–18 kraadi.

Seadke sisse rutiinne, igapäevane seemenduslauda emiste vaatlemine. Märkige üles kõik erisused emise kaardile ning kasutage ka selgesti mõistetavat märgistussüsteemi emiste seljal. Seemenduslauda töökorraldus peab võimaldama ka ootamatult asendama saadetud töötajal lihtsalt ja kiirelt aru saada, millise emisega mida teha.

Inna avastamine. Iga emis vajab individuaalset tähelepanu. Seemenduslauda toodud emiseid peab jälgima vähemalt üks kord päevas, väga hea, kui jälgitakse nii hommikul kui pealelõunal, et märgata ja üles märkida kõik innaaegsed muutused. Inna pikkus on keskmiselt 60 tundi, ovulatsioon toimub inna teises kolmandikus, s.o umbes 40 tundi peale inna algust. Esmased inna tunnused tekivad tavaliselt 3 päeva pärast võõrutamist, paigalseisu refleksi 4–5 päeval. Optimaalse seemendusaja tunnusteks on paigalseisu refleksi, tüüpiline pea ja kõrvade hoiak, häbeme punetus, turse. Innaaegset lima tupest ei tohi segamini ajada põletikulise voolusega. Inna on selge, läikiv, läbipaistev inna alguses ja muutub kleepjamaks, tuhmimaks ja valkjamaks inna lõpupoole. Põletikuline voolus on kollakas ja meenutab värvilt ning konsistentsilt majoneesi.

Kõige parem inna avastaja on muidugi kult. Seemendaja saab parimad tulemused, kui ta töötab koos kuldiga nii inna avastamisel kui seemendamisel. Kuldi kasutamise meetodeid on erinevaid, peaaegu on hoida kult erutatuna ja tekitada emistele nn “üllatusmomenti” just inna avastamisel. Stimuleerimise ja seemendamise ajal on hea, kui võimaldate emisele pideva kontakti kuldiga.

Päevi võõrutusest innani	Indlejate protsent
1–3 päeva pärast	0–5
4. päeval	10–75
5. päeval	20–80
6. päeval	5–20

Stimuleerimine. Parimate tulemuste saavutamiseks ei piisa ainult kuldist. Seemendaja peab varuma aega ja kannatust ning pühenduma emisele täpselt nii kaua, kui emis seda vajab. Õigeaegne stimuleerimine ja kuldi kasutamine tagab edu. Pole oluline, kas kasutate viie, seitsme või kümne punkti süsteemi, oluline on, et kulutate emise masseerimisele ja stimuleerimisele vähemalt 1 minuti. Oluline on, et emisel oleks paigalseisu refleksi ja ta laseks endaga tegeleda. Lamav emis ei indle. Pärast stimuleerimisega alustamist tuleb emis seemendada 10–15 minuti jooksul. Kui mingil põhjusel läheb seemendama asumisega rohkem aega, tuleb see emis rahule jätta vähemalt 40 minutiks ning alustada siis kogu stimuleerimise protsessi algusest peale. Seda sellepärast, et stimuleerides vabanevad hormoonid, mis põhjustavad emaka kokkutõmbeid ja aitavad kaasa sperma transportimisele emakasarve tippu. Hormonaalne “purse” ei kesta kaua ja õige aja mööda laskmisel ei ole tagatud spermide jõudmine viljastuspaika. Emise emaka sarv on kuni 2 meetrit pikk ning sperma transportimine läbi kurrulise sarve võtab aega. Hormonaalse süsteemi õige toimimine tagab spermide ja munarakkude valmimise ning mõjutab otseselt pesakonna suurust.

Kuidas stimuleerida?

- Togi ja tõuka emist küljele ja tagumiste jalgade vastu.
- Masseeri emise selga ja külgi.
- Haara udarast ja suru kubeme piirkonda – jäljendades kuldi nina togimist ja tõukeid.
- Suru rusikaga ettevaatlikult häbeme alusesse piirkonda.
- Viimaks istu emisele selga.

Seemendamine. Esimene seemendus võiks toimuda 12–16 tundi pärast esmaste innatunnuste tekkimist, järgmine seemendus 12 kuni 24 tunni möödudes. Teise seemenduse aja valik sõltub farmist ja süsteemist. Kui seemendamise ajal on kõik korras, ei tasu seemendusaega muuta. Kui aga ümberindluse protsent on kõrge, tuleks kaaluda uut lähenemist emistele ja seemendamisele. Kuldi kasutamisel ei pea esmaseid innatunnuseid näitavaid emiseid kohe seemendama tormama. Kui märkasite esmaseid tunnuseid hommikul, siis on rahulikult aega hakata seemendamise tegelemise pealelõunal. Ehk see vana hea reegel: kui kaks korda päevas käid indlejaid otsimas, siis hommikul paigalseisev emis seemendatakse esimest korda õhtul ja õhtul avastatud paigalseisev emis seemendatakse järgmisel hommikul. Ka vara seemendamine on üks väikeste pesakondade saamise põhjus. Õige aeg seemendamiseks on siis, kui emisel tekib paigalseisu refleksi inimese stimuleerimise tulemusel ja emis laseb seemendajal endale selga istuda. Alati leidub karjas ka erandeid ning ka nooremiste seemendusaja kindlaks tegemine on raskem kui vanaemistel. Sellepärast ongi väga oluline erisuste ülesmärkimine ja õigeaegne märkamine. Samuti võib nooremistel kaaluda kolmekordset seemendamist.

Ümberindluse põhjused:

- vale seemendamise aeg
- halb sperma kvaliteet või kehvad sperma säilitamise tingimused
- liiga vähe viljastumisvõimelisi munarakke, et säilitada tiinus
- abort, infektsioonid munasarjades või emakas
- nooremiste suguorganite deformatsioon
- vähene progesterooni tootmine kollakehas sügisperioodil
- toksiinid söödas
- halb laudakliima: temperatuur, tuuletõmbus jne

Hügieen. Ärge unustage ega alahinnake seemenduslauda hügieeni olulisust ja seemendusvahendite puhtust. Kateetri sisseviimisel tuppe ei tohi see saastuda häbeme ümbruses oleva mustusega. Väga must häbe tuleb pesta ja kuivatada paberrätiga. Kui mustust on vähe, tõmmake ühe käega häbememokad ettevaatlikult laiali ning sisestage kateeter rahulikult tuppe, puudutades vaid limaskesta. Piisava lima puudumisel kasutage kindlasti seemendusgeeli, et mitte tekitada emisele ebamugavustunnet. Seemendusgeeli tuleb säilitada suletavas anumus ja minimeerida kokkupuude õhuga. Kateetri libestamiseks pigistage geeli ettevaatlikult kateetri tipule. Kindlasti ei tohi kateetrit kasta geeli sisse. Kasutage ainult ühekordseid kateetreid

Seemendustarvikud. Foto Pille Kütt

ning ärge eemaldage kateetreid pakendist enne, kui olete kindel, et neid on vaja.

Edukat seemendamist!

Pille Kütt

ETSAÜ arendusosakonna spetsialist